

**II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА
КРАЇНОЗНАВСТВА**

УДК 911.3

Масляк Петро Олексійович,
доктор географічних наук, професор

Київський національний імені Тараса
Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: Petro_maslyak@ukr.net

Ісько Ірина Володимирівна
Остафійчук Тетяна Олексіївна

Європейський колегіум, м. Київ, Україна
Спеціалізована школа №9, м. Київ, Україна

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ**

Мета. Розглянути недостатньо вивчені проблеми соціальної географії, зокрема географічні прояви інстинкту території як в окремих людей, так і в їх спільнотах.

Методика. В процесі написання статті використовувалися методи теоретичного, а також експериментально-емпіричного рівня. Застосований метод спостереження за просторовою поведінкою людей. Здійснювалося також анкетування учнів.

Результати. Звернута увага географів на актуальність досліджень інстинкту території в соціумах. Проаналізовано стан вивчення соціальних просторів різних ієрархічних рівнів. Досліджені деякі аспекти просторової поведінки людей. Визначені межі особистого простору людини.

Наукова новизна. Вперше досліджено деякі аспекти соціального прояву інстинкту території.

Практична значимість. Запропоновані сфери практичного застосування понять «інстинкт території» і «життєвий простір».

Ключові слова: соціально-географічний простір, інстинкт території, життєвий простір.

УДК 911.3

Масляк Пётр Алексеевич,
доктор географических наук, профессор

Киевский национальный университет имени
Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: Petro_maslyak@ukr.net

Исько Ирина Владимировна
Остафийчук Татьяна Алексеевна

Европейский коллегіум, г. Киев, Украина
Специализированная школа №9, г. Киев,
Украина

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ
СОЦИАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА**

Цель. Рассмотреть недостаточно изученные проблемы социальной географии, в частности географические проявления инстинкта территории как в отдельных людей, так и в сообществах.

Методика. В процессе написания статьи использовались методы теоретического, а также экспериментально-эмпирического уровня. Применен метод

наблюдения за пространственным поведением людей. Осуществлялось также анкетирование учащихся.

Результаты. Обращено внимание географов на актуальность исследований инстинкта территории в социумах. Проанализировано состояние изучения социальных пространств разных иерархических уровней. Исследованы некоторые аспекты пространственного поведения людей. Определены пределы личного пространства человека.

Научная новизна. Впервые исследовано некоторые аспекты социального проявления инстинкта территории. Практическая значимость. Предложены сферы практического применения понятий «инстинкт территории» и «жизненное пространство».

Ключевые слова: социально-географическое пространство, инстинкт территории, жизненное пространство.

UDC 911.3

Masliak Petro Olekseevich,
Doctor of Geographical Sciences, Professor

Kyiv Taras Shevchenko National University,
Kyiv, Ukraine
e-mail: Petro_maslyak@ukr.net

Isko Iryna Volodimirovna

European College, Kyiv, Ukraine

Ostafiychuk Tetiana Alekseevna

Specialized school №9, Kyiv, Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF THE TERRITORIAL ORGANIZATION OF SOCIAL SPACE

Purpose. Consider insufficiently studied problems of social geography in particular geographical area as a manifestation of instinct in individuals and their communities.

Methods. In the process of writing used methods of theoretical and empirical level. The applied method of monitoring the spatial behavior. Carried out through interviews with students.

Results. Pay attention to the relevance of geography research area instinct in society. The state of the study of social spaces of different hierarchical levels. Some aspects of spatial behavior. The limits of personal space man. Scientific novelty. The first time the expression of social instinct territory.

The practical significance. The proposed scope of the practical use of the concepts of «instinct territory» and «living space».

Keywords: social and geography space, instinct territory, living space.

Постановка проблеми. Соціально-географічний простір – це простір суспільства у сукупності з усіма сферами географічного середовища. Він є найбільш динамічним і являє собою просторово-часове поєднання суспільних об'єктів, явищ і процесів у сукупності з природним оточенням. Вперше ідеї про соціально-географічний простір були викладені професором Лундського університету (Швеція) Т. Гегерстрандом на початку 70-х років ХХ ст. В основі цієї теорії лежить ідея розкриття простору і часу в формі єдиної, нерозривної просторово-часової організації. Сміслові поле соціально-територіальної організації простору ґрунтується на географічному положенні певних соціальних об'єктів території, яка утримує на собі соціальні об'єкти, межах і кордонах, які

відокремлюють одну соціальну територію від іншої, внутрішній просторовій диференціації соціальної території і, звичайно, на поняттях територія, територіальна організація, простір.

Територія в соціальній географії розглядається як: 1) частина поверхні земної суші, з властивими їй природними, а також створеними в результаті людської діяльності властивостями, об'єктами і ресурсами. Вона є середовищем проживання і діяльності людей, інтегральним економічним ресурсом і, нарешті, невіддільною частиною екологічної системи з природними процесами, що в ній відбуваються. Територія виступає як конкретний географічний простір для розміщення на ній об'єктів і визначає просторові відносини між ними і людьми, що його населяють. Вона не лише несе на собі нерухомі і рухомі об'єкти та суб'єкти, але й передає їм свої властивості, змінюючи їх, організовуючи і об'єднуючи.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Саме тут виникає одна важлива, але практично не досліджена проблема саме соціальної географії. Вона полягає в тому, що на відміну від економічної географії, яка має справу переважно з нерухомими об'єктами, соціальна географія в значній мірі орієнтується на вивчення просторово мобільних суб'єктів. Такі проблеми не характерні для соціології. В соціальній географії вони назріли і їх вирішення знаходиться, перш за все, в теоретико-методологічній площині. Останні події в Україні і світі, які пов'язані з географічними проявами притаманних людині природних інстинктів вказують на актуальність саме суспільно-географічних напрямків їх вивчення. Однак публікації, присвячені цій важливій проблемі, фактично відсутні.

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. З врахуванням специфіки території регулюється розміщення об'єктів шляхом обмеження їх кількості, лімітується чисельність населення. В цьому сенсі територія є самостійним специфічним ресурсом. Територія має певну місткість, тобто в господарському і соціальному відношенні її освоєння має «межі». Вони визначаються не лише таким показником, як площа, але і рівнем екологічної і психологічної напруженості. Місткість території оцінюється як функція від двох змінних: сили антропогенного навантаження і стійкості природного середовища до цього впливу. Вона також залежить від форми господарської організації простору. Вид використання території пов'язаний з концепцією «функції місця», яка розуміється як задоволення певних потреб суспільства.

В іншому сенсі територію розуміють як адміністративно-територіальну одиницю в ряді держав. І в цьому відношенні територія також наділена значним соціальним змістом. Вона виділяється поряд з основною адміністративною одиницею за ознаками меншої обжитості, гіршої освоєності, військових дій чи антитерористичних операцій та ін., з обмеженими правами місцевого управління тощо. Території виділяються в Ліберії (поряд з провінціями і графствами), Аргентині (поряд з

провінціями), Індії, Венесуелі, Мексиці, Бразилії, Австралії (поряд із штатами), Канаді (поряд із провінціями, Нікарагуа (поряд з департаментами). В Україні в 2014 р. виникли поняття окупованої Росією території, території проведення АТО (антитерористичної операції).

Постановка цілей статті (Постановка завдання). Завданням даної статті є звернення уваги науковців, які зайняті вивченням суспільної географії до проблем географічних проявів природних інстинктів людини.

Виклад основного матеріалу. В соціальній географії, на відміну, скажімо від економічної географії, велике значення має особистий простір людини. Він проявляється в інстинкті території. Фактично множина таких особистих просторів і вибудовує соціальний простір країни в цілому. Кожній живій істоті (тваринам, риbam, птахам, а також комахам) притаманний інстинкт території. Ми чуємо спів птахів, але рідко замислюємося над тим, навіщо співає, скажімо соловей. Ми бачимо, як наш собака задирає лапу, але теж не усвідомлюємо причини цього явища. А вона дуже проста і дуже географічна. Ці соціальні тварини, кожна по своєму, мітять свою територію, тим самим позначаючи власний життєвий простір. Взагалі, інстинкт території належить до первісних, основних інстинктів усіх живих істот. В той же час про нього ми знаємо набагато менше, ніж про інстинкт самозбереження і розмноження.

Для людини, як для біологічної і соціальної істоти, інстинкт території притаманний, хоча про нього ми майже не згадуємо. Якщо про його біологічні аспекти хоча б є якісь публікації, то соціальні, суспільно-географічні аспекти проявів цього провідного інстинкту людини практично не досліджені. І це не зважаючи на те, що вся наша планета (суходіл) поділений на країни, постійно виникають територіальні конфлікти, вже збираються ділити океани і моря, ми живемо у територіально виокремлених населених пунктах, мікрорайонах, дворах, будинках і квартирах. Наші дачні ділянки відгороджені одна від одної. Ми не згодні віддати сусідові навіть квадратного сантиметра власної території.

Перетин кордону сусідньою державою, особливо збройний, викликає адекватну реакцію проти агресора, виникає військовий конфлікт. Таких прикладів безліч за всю історію людства. Знавіснілі агресори, яка б велика територія в них була, намагаються захопити нову і приєднати її до вже існуючої. Найяскравіший приклад сучасності – фашистська Росія, яка маючи найбільшу площу власної території у світі у 2014 р. окупувала український Крим і послала свої війська для анексії українського Донбасу. До того таким же чином вона захопили Придністров'я в Молдови, а також Абхазію і Південну Осетію в Грузії.

В одному з дачних кооперативів під Києвом розгорівся «територіальний конфлікт» між двома сусідами. Один з них вирішив замінити паркан. На межі двох сусідніх ділянок з допомогою землемірів була глибоко забита в землю арматура діаметром 2,5 см. Потім з боку сусіда була прикріплена легка сталева сітка. Таким чином ділянка цього

дачника стала на 2,5 см ширшою за сусідню. Здавалося б практично непомітна дрібниця. Але сусід запротестував. Справу не вдалося вирішити і її передали до суду. Саме він і вирішив земельний конфлікт таким чином: 15 метрів сітка була натягнута з одного боку, а інші 15 метрів з іншого.

Стосовно території, власного простору, який окрема людина чи цілий соціум вважають, з тих чи інших причин своїм, дії як окремих людей, так і різномасштабних суспільних груп можуть набувати вкрай агресивного характеру. Класичний випадок у ХХІ ст. презентує Росія. І в цьому сенсі агресивні територіальні дії останньої практично нічим не відрізняються від класичних проявів інстинкту території у багатьох тварин. Саме через прояви інстинкту території у тваринному світі ми можемо в значній мірі пояснити деякі, здавалося б незрозумілі, алогічні і неприпустимі у цивілізованому світі дії окремих державних діячів і країн.

У цьому контексті необхідно зазначити, що абсолютно не є архаїчною, як вважають деякі географи і не лише географи, одна з провідних географічних концепцій, так звана організаційна теорія. Її провідники Ф. Ратцель і Р. Челлен розглядали держави як живі організми, що борються між собою за ресурси, тобто власне «місце під Сонцем». Як і будь-який живий організм, держава, як територіальне утворення, за цією теорією, проходить певні етапи розвитку: народження, зростання і змужніння, занепад, неминуха смерть. Як і люди, держави можуть жити недовго або бути довгожителлями.

Р. Челлен взагалі вважав, що держава, як і будь-яка людина, крім тіла (території) має ще й душу (народ або націю). Як живий організм, держава у своїх діях керується природними інстинктами. Серед них найсильнішими є інстинкт самозбереження і зростання. Від себе додамо, що до вже названих інстинктів необхідно додати й інстинкт території.

Саме організаційна теорія дає нам можливість через набагато більш досліджений біологами інстинкт території в тварин розкрити особливості його прояву й у людей, а також створених ними суспільних груп. Зокрема агресивні дії одних країн проти інших. Так, перелітні птахи навесні захоплюють територію і сповіщають інших птахів співом, що вона зайнята. При цьому спостерігається одна цікава і показова саме для людського соціуму особливість. Птахи можуть терпіти на власній території птахів інших видів, але ні в якому разі не представників свого виду. В людських суспільствах найбільшими територіально-просторовими ворогами є не віддалені один від одного держави, а в будь-якому сенсі близькі, в тому числі й просторово, до них країни і народи.

Фактично ті ж просторово-територіальні проблеми виникають у зовсім різних істот в природі – від риби тріски до мавп-ревунів, від коників до мишей. Різні ареали їх поширення, вони живуть на різних материках, але всі неодмінно затято слідкують за недоторканістю власних кордонів. Учені вже давно помітили, що існує певна, суворо обмежена кількість особин одного виду на певній території. Перевищення цієї

кількості призводить до популяційного стресу, масових міграцій, самогубств, епідемій тощо. Якщо малого коника-стрибунця, всім відому комаху, помістити серед дзеркал, де він бачитиме довкола себе себе самого, помноженого на безліч дзеркальних відбитків, в нього одразу починають відростати крила і він перетворюється на «кару небесну», тобто сарану. Відомі факти самогубства лемінгів і антилоп гну, які надто розмножились на певній території. Те ж саме трапляється і з іншими травоїдними тваринами, наприклад вівцями.

Цікавим є і той факт, що в цих тварин інстинкт території у вигляді популяційного стресу часто-густо переважає навіть інстинкт самозбереження, який як і інстинкт розмноження належить до основних інстинктів усіх живих істот. Це вказує на те, що інстинкт території теж можна віднести до основних інстинктів і що він відіграє регулюючу роль.

В чому ж тоді головна цінність території для всіх живих істот, включаючи й людину? Пояснення просте – територія володіє певним комплексом ресурсів для життя як окремих індивідів, так і соціумів. Крім того, територія в геометричному сенсі є простором, який несе на собі, утримує на собі всі рухомі і нерухомі суб'єкти і об'єкти.

В далекому минулому еволюція витворила інстинкт території як природний регулятор кількості певного виду живих істот на територіях різного таксономічного рангу. Дія цього інстинкту, точніше механізм такої дії все ще не до кінця зрозумілий. Наприкінці ХХ ст. вчені на ізольований острів поблизу берегів Канади завезли лосів і вовків. Тварини не могли залишити цей острів і вимушені були жити поруч. Лосі, маючи багато їжі дуже швидко розмножилися і їх кількість досягла тисячі особин. Зоологи, які не втручалися в природний перебіг подій були впевнені, що маючи стільки їжі вовки теж почнуть бурхливо розмножуватися. Але цього не сталося. Кількість вовків досягла приблизно 30 особин і подальше зростання їх кількості припинилося. Зоологам цієї загадки так і не вдалося розгадати. І не дивно. Вона не зоологічна, а суто географічна, просторово-територіальна. Інстинкт території призвів до того, що вовки поділили острів на окремі ділянки і потім нікого вже туди не пускали. Всякого вовка, який порушував ці межі просто загризали.

Примати теж володіють цим інстинктом. В одному з німецьких зоопарків створили ідеальні умови для існування макак-резус з метою їх розмноження. Чудова їжа в необмеженій кількості, науково обгрунтовані умови утримання. Вчені добилися свого, мавпи почали бурхливо розмножуватися. І раптом сталося неочікуване. Мавпи немов показалися і почалася справжня війна на знищення собі подібних. Вона закінчилася горою трупів. Зоологи пояснили це явище стресом перенаселення. Хоча це дійсно так, але першопричиною все таки був не він. Популяційний стрес сам є наслідком глибшої біологічної причини – дії інстинкту території.

Інстинкт території у людей проявляється в дечому ідентично з тваринами, але існують і певні відмінності. Це пов'язано з тим, що умови

життя в людей інші і це призводить до того, що прояв цього природного інстинкту їм приходится в собі гальмувати. Ми дослідили, чи діє інстинкт території в жителів великого міста, найбільшої агломерації нашої країни, міста Києва. З цією метою велися спостереження за заповненням вагонів метро на кінцевих зупинках. Бралися всі існуючі в Києві лінії. Звичайно, що експеримент проводився не в години пік. Спочатку люди сідають по одному якомога далі один від одного. Окремі компанії, родини чи пари теж сідають окремо. Це і є прояв інстинкту території у людей великого міста, які, здається вже давно звикли до скупчення на обмеженій території. Коли вільних купе вже немає, люди сідають другими, потім третіми і т.д.

Інстинкт території знаходиться у підсвідомості людини. Абсолютна більшість людей його не усвідомлює. Вченими інстинкт території теж майже не досліджений. Парадоксальним чином найменше уваги йому приділяють саме географи.

Уявімо собі таку ситуацію. Ви придбали квиток на кіносеанс в кінозалі на 1000 місць. Місця в квитках не вказані, сідай де хочеш, бо продано всього декілька квитків. Ви зайшли до зали першим і пробралися в самий її центр, де навколо немає нікого. І ось до зали заходить чоловік і подивившись на пусте приміщення проходить і сідає біля вас. Більшість людей сприйме такі дії як прояв агресії. Ви прийшли першими і зайняли не лише місце, але й певний простір навколо себе.

Яка ж територія необхідна одній людині, одній родині, одній нації, щоб почувати себе комфортно? Це питання донині малодосліджене. Біологи давно визначили, що для родини солов'я необхідна ділянка в півтори тисячі метрів. Визначені оптимальні межі життєвого простору для вовків, гієн, левів, гусей і навіть піскарів. Для людей чомусь ніхто таких розрахунків не робив.

Радянський Союз був мабуть піонером у проведенні злочинних експериментів над людьми, в тогу числі й просторово-територіальних. Це тут ліквідували хутори, зігнали людей до колгоспів, переселили їх до комунальних квартир. І колгоспи, і комунальні квартири перетворилися на своєрідний простір ненависті людей, вимушених жити в обмеженому просторі на очах собі подібних. Тіснота в комуналках породила безліч прикладів здавалося б безпричинної злості, агресії, неприязні. Причина ж полягає в пригніченні природного для людей інстинкту території.

Не тільки різні тварини, але й різні нації мають різний інстинкт території. Українці, прибалти, шведи, фіни та деякі інші народи завжди намагалися поселятися на хуторах. В Україні це була садиба окремої родини в радіусі близько 1 км від якої ніхто інший не поселявся. В Фінляндії такий радіус складав декілька кілометрів, в Австралії – іноді десятки кілометрів. В Росії ж здавна жили общиною. Можливо саме це й витворило в росіян агресивну, стосовно інших народів, просторово-територіальну ментальність. Інстинкт території в нації нині в більшості випадків співпадає з кордонами держави, яку ця нація витворила. Тому так

болісно реагує будь-яка нація, і це цілком природно, на порушення агресором власного життєвого простору і готова силою зброї відстоювати свою територіальну цілісність. В ХХІ ст. це в найяскравішій формі проявилось під час військової агресії Росії проти України. Анексія Росією українського Криму, вторгнення до Донбасу примусила активізувати приспаний інстинкт території української нації. Внаслідок цього виник відповідний психологічний стрес, який не пройде до тих пір, поки не буде відновлена втрачена територіальна цілісність України.

Особисту територію людини найпростіше можна уявити у вигляді умовного кола, яке оточує людину звідусіль. В межах її огляду це коло в значній мірі витягнуте вперед і близьке до еліпса. В різних людей його площа різна. Наші дослідження вказують на те, що у більшості людей їх особисте поле становить 0,5 – 1,0 м. Ближче до себе пересічна людина чужих, незнайомих їй людей намагається не підпускати. Звичайно, що це не стосується переповненого транспорту, мітингів тощо.

В містах майже щоденно цей особистий простір людини порушується. Через це мешканці великих міст живуть з майже постійно увімкнутим сигналом тривоги. Одні люди «безпричинно» скидають накопичену злість на інших, багато ж хто таїть її в собі. Звідси й виразки шлунку та серцеві напади. Теж саме трапляється і з порушенням соціальним простором нації. Агресія Росії і захоплення нею Криму і частини Донбасу призвели до постійного стресу вже не однієї людини, а цілої української нації. Крім природного на кожного народу патріотизму, відправка тисяч добровольців на війну на Донбас пояснюється ще й тим, що ці люди не змогли жити в умовах постійного стресу. Добровольці розповідали, що з прибуттям у зону військових операцій і активні дії щодо знищення російських військ і російських найманців призводили до того, що стрес одразу проходив.

Очевидно, що необхідним є продовження об'єктивних географічних наукових досліджень як особистого простору людини, так і просторово-територіальних проявів соціумів. Цими проблемами міждисциплінарного характеру нині в дуже обмежених обсягах займаються демографи, біологи, історики, психологи. Однак, організатором і координатором подібних досліджень безперечно має бути соціальна географія, як частина суспільної географії.

Чи необхідно враховувати інстинкт території при територіальному плануванні, проектуванні, здійсненні територіальної політики? Звичайно, що потрібно. Занепад окремих територій в різних частинах світу, в тому числі й рекреаційно-туристичних в деяких країнах, відбувається не в останню чергу через абсолютне нехтування цього важливого інстинкту людини. Скажімо в Києві, в процесі його розвитку в останні роки проблема «гвалтування» інстинкту території киян як соціуму набуло системного характеру. Середовище існування людини в столиці не просто заповнюється все новими об'єктами там, де їх не повинно бути, воно

перетворюється на аморфну територію, яка не має ніяких меж. Саме через це в Києві масового характеру набуває явище, коли до цілих мікрорайонів, окремих будинків не пускають нікого стороннього. «Обгороджування», стихійне створення власного малого світу без чужаків і є проявом інстинкту території в людей. Крім того, іншим масовим явищем в столиці стали справжні війни місцевих жителів за територію, коли сотні людей виходять на вулиці з метою відвоювання відібраної у них забудовниками території, яку вони вважають своєю. Та й Майдан був не тільки суспільно-політичним явищем, але й у значній мірі явищем суспільно-географічним.

Останні події в найбільших містах країни, і, перш за все в Києві, які проявилися в формі масових протестів місцевих жителів проти забудови територій, які вони вважають своїми, власним життєвим простором і тому не терплять вторгнення на нього чужих, вказують на те, що наука, зокрема і географія в цій царині в значній мірі відстає від запитів суспільства. На жаль, цими проблемами нині опікуються майже виключно журналісти і громадські активісти. Практично немає адекватних часові наукових розвідок, які б розглядали проблему не з емоційно-амбіційної точки зору, а з науково-методичної. Донині незрозумілі внутрішні, глибинні причини такої затятої боротьби за територію.

Мотиви забудовників є очевидними, отримання прибутку за будь-яку ціну. Однак мотиви протестувальників не є настільки простими, як це здається на перший погляд. В багатьох випадках таке будівництво в цілому вигідне місцевим жителям. А це вказує на те, що тут вже діють не стільки тверезий розрахунок і аналіз, скільки природні інстинкти.

Висновки. Напевно, вже назрів час введення до теорії і практики районного планування, регіональної політики, Генеральних планів розвитку міст, містобудівництва понять і термінів інстинкт території і життєвий простір. Вони повинні мати конструктивний, перш за все географічний зміст. В цьому сенсі інстинкт території можна визначити як відчуття рівня комфортності життя в його просторово-територіальному вимірі. В залежності від комплексних особливостей соціуму та суспільного часу, в якому вони проявляються, інстинкт території може набувати різних просторових масштабів.

В цьому ж зв'язку варто також звернути увагу на таке поняття як життєвий простір. Це цілком конструктивне поняття соціальної географії, якщо з нього зняти лушпиння політичних нашарувань. На нашу думку, життєвий простір є територією, яка розглядається як достатній ресурс для забезпечення життєвих потреб людини чи соціуму. Обшир життєвого простору в значній мірі визначається інстинктом території і є поняттям відносним. З часом він може то розширюватися, то звужуватися.

Таким чином, проблема не лише існує, але й постійно загострюється. Однак наука, і в першу чергу соціальна географія, з незрозумілих причин її не вивчає. Більш того, донині відсутнє й усвідомлення важливості дослідження простору соціумів з точки зору інстинкту території,

притаманного всім людям. Дану статтю можна розглядати як таку, яка намагається привернути увагу географічних наук, і в першу чергу економічної та соціальної географії до розгортання наукових досліджень у цьому цікавому і актуальному напрямку.